

Aardappellandjes en duinbeheer in de 19e eeuw (3):

EEN PERIODE VAN CONSOLIDATIE VAN DUINBEHEER EN DUINONTGINNING (1860-1900)

A.J. Thurkow

Er is, voorzover ons bekend, slechts één consumentenregister van het Hoogheemraadschap voor de onvrije duinen bewaard gebleven en wel voor de jaren 1860 tot en met 1864 (9). In totaal werden in deze jaren 40 consumenten voor het gebruik van percelen of complexen van percelen als aardappelland verleend. Hiervan hadden er 34 betrekking op de duinen onder Bloemendaal en Zandvoort en 4 op de reeds vermelde 359 percelen in de duinen van het domein tussen Katwijk en Scheveningen. Dit illustreert nogmaals de concentratie van de aardappelteelt in deze twee duingebieden.

Alleen al in de Zandvoortse duinen zou in 1859 ca. 500 ha aardappelland voorhanden zijn geweest (6). In de periode 1877-1880 was dit naar schatting zelfs 766 ha op een totale duinoppervlakte van 3160 ha, dus ca. 25% (8). Het consumentenregister laat echter weinig conclusies toe over de precieze omvang van het verschijnsel of over de hoeveelheid percelen, die voor de teelt in gebruik waren. Over de cultuur in de vrije duinen geeft het register geen uitsluit, terwijl bovendien verschillende consumenten betrekking hadden op een gesommeerd aantal percelen. De gemiddelde perceelsgrootte, voorzover die afzonderlijk werd aangegeven, bedroeg 0,2977 ha. Wel is te constateren dat een aantal percelen al duidelijk meer permanent werd gebruikt. Dit spoor met de observaties van Van Eeden ca. 10 jaar later, die in het Bloemendaalse in het voorjaar 'onop-houdelijk' mestkarren door het duin zag rijden (1). De achtergrond voor deze ontwikkeling bestond hier uit een vervanging van vele behoeftigen uit Haarlem, die in de opbrengst van de teelt waren teleurgesteld, door gezeten landbouwers omstreeks 1860 (7).

Dit is het derde en laatste artikel over het gebruik en beheer van de Rijnlandse duinen in vroeger jaren, gebaseerd op onderzoek van het archief van het Hoogheemraadschap van Rijnland. Het eerste artikel, dat het beheer van de Rijnlandse duinen tot 1845 behandelt, stond in DUIN 1987-3. Het tweede artikel, over de periode 1845-1860, stond in DUIN 1987-4.

Permanent gebruik

Rijnland achtte permanent gebruik minder stuifgevaarlijk. Onder invloed van deze visie kondigde ook het armbestuur van Noordwijk in 1860 aan voornemens te zijn om de reeds hierboven vermelde ontginningen voor behoeftigen meer op permanente basis te doen cultiveren (10). Het Hoogheemraadschap bleek bij de consentverlening in zijn voorwaarden niet buitengewoon lastig. Men eiste slechts een 'behoorlijke' omwalling van de landjes, terwijl geen andere terreintjes mochten worden ontgonnen dan die waarvoor het consent was aangevraagd.

'Rendiermos'

De nieuwe duinverordening bracht overigens nog een tot dan onbekende vorm van duinexploitatie aan het licht. Al sinds 1838 bleken de in dat jaar uit Scandinavië aangevoerde rendieren in Artis te worden gevoederd met wit mos dat door een viskoopman in de Zandvoort duinen werd geplukt. De rendieren hadden voor dit voedsel grote voorkeur en bleken hierop uitstekend te gedijen. Rijnland stond ook deze activiteit toe.

Verantwoordelijkheid

Klachten over misbruiken bij de aardappelteelt of over verstuingen als gevolg van de cultivering troffen wij in de Rijnlandse archieven voor deze gehele periode niet aan. Wel heeft Rijnland in de eerste jaren uit kostenoverwegingen gepoogd om zijn verantwoordelijkheid voor de beplanting te beperken tot de zogenaamde zeeduinen. Dit leidde met name in Bloemendaal tot een tijdelijke verwaarlozing van de helmplanting in de binnenduinen. Deze poging had echter geen succes, waarna de helmplanting in deze binnenduinen weer met kracht werd aangevat (10).

Vrijverklaring

Het Hoogheemraadschap toonde zich over de werking van de duinverordening zeer tevreden. Doordat er ruimschoots gebruik werd gemaakt van de mogelijkheid het duin vrij te doen verklaren, raakte Rijnland op den duur bevrijd van belangrijke onderhoudskosten, terwijl zoals reeds gezegd klachten van de duinopzitters uitbleven (3).

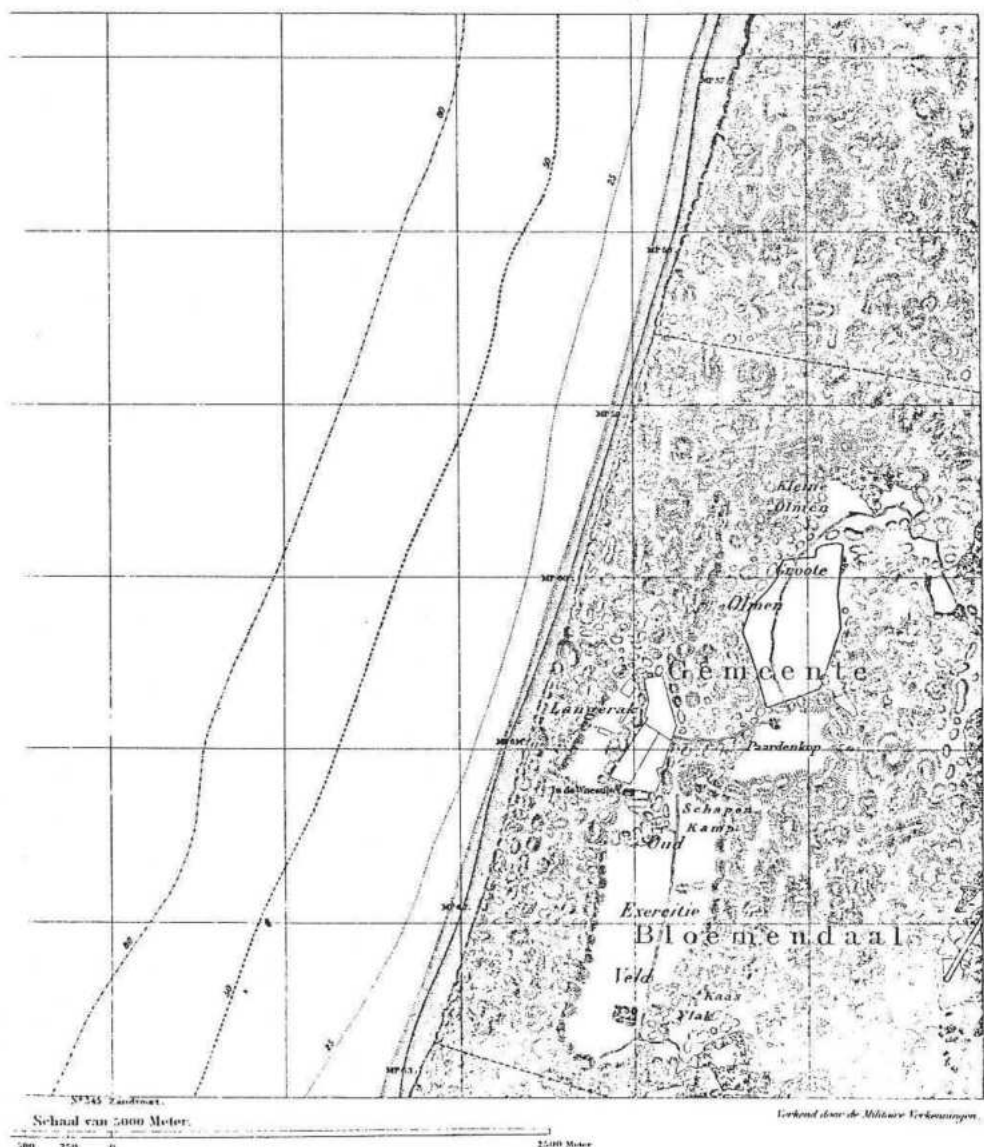
In 1882 waren al 52% van de duinen vrijverklaard (onder Bloemendaal en Zandvoort zelfs 88%) en in 1889 was dit percentage tenminste 75% (10). In 1888 kwam een nieuwe duinverordening tot stand, die echter niet wezenlijk verschilde van de oude en die ook niet uit veront-rusting over de gang van zaken in het duin was voortgekomen. Ook de maandrapporten van de duinopzieners in de periode 1904-1911 bevat-ten geen enkele vermelding over de duinaantas-ting als gevolg van de aardappelteelt (11). Deze cultuur had toen al zijn hoogtepunt gehad.

Bronnen

1. EEDEN, F.W. VAN 1874. Duinen en duinbeplanting. Volk-salmanak voor het jaar 1875 uitgegeven door de Maat-schappij tot Nut van 't Algemeen, pp. 101-110.
2. MEIJE, P. VAN DER 1968. Geschiedenis van Zandvoort nadat het badplaats werd. In: Gort met stroop, over geschiedenis en volksleven van Zandvoort aan Zee, 's-Gravenhage, pp. 35-54.
3. Notulen van het verhandelde in de Vereenigde Vergade-ring van Rijnland in het jaar 1864, p. 96-103; 1866, p. 53; 1888.

4. STARING, W.C.H. 1870. Overzicht van den landbouw van Nederland. Amsterdam
5. THURKOW, A.J. 1986. Het agrarisch landgebruik in de Hol-landse duinen in historisch perspectief. Duin 9(3): 75-78.
6. Tijdschrift voor Staatshuishoudkunde en Statistiek, 1859. Oeconomische beschrijving van de badplaats Zandvoort, 18: 255-295.
7. Gemeentearchief Bloemendaal. Verslagen van den toe-stand der gemeente Bloemendaal over de jaren 1851 t/m 1875.
8. Gemeentearchief Zandvoort. Verslagen van den toestand der gemeente Zandvoort over de jaren 1877 t/m 1880 (geraadpleegd 1865 t/m 1900)
9. Archief Rijnland. Port. consenten voor het betalen van du-nen, niet geïnvt.
10. Archief Rijnland. Loquet no. 26/72, no. 26/78, no. 26/116; no. 26/118
11. Archief Rijnland, Archief ingenieur 450 t/m 454.

Drs. A.J. Thurkow is als universitair docent verbonden aan de Vakgroep Historische Geografie van de Univer-siteit van Amsterdam.

Fragment van de Topo-grafische kaart no. 327 ten noorden van Zandvoort (het huidige Natio-naal Park 'De Kennemer-duinen'). In deze ver van de bewoning gelegen du-nen vinden we vooral gro-te ontginningen.